

SERİ
SERIE B

CİLT
TOME XXV

SAYI
FASCICULE I

1975

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

ORMAN FAKÜLTESİ

DERGİSİ

REVUE DE LA FACULTÉ DES SCIENCES FORESTIÈRES
DE L'UNIVERSITÉ D'ISTANBUL

KIRSAL PEYZAJ PLANLAMA ÇALIŞMALARI ve BUNUN ÜLKEMİZ YÖNÜNDE ÖNEMİ

Yazan

Doç. Dr. Mehmet KÖSEOĞLU

E. Ü. Ziraat Fakültesi

Bahçe Mimarisi Kürsüsü

1. Giriş

İnsan ve onun oluşturduğu toplum, doğal peyzajdan kültür peyzajını ve onun strüktürünü oluşturan veya biçimlendiren en önemli faktördür. Diğer bir deyimle yegâne faktördür. Çünkü kültür peyzajı denildiğinde ilk olarak insanın peyzaja veya onun strüktürüne müdahalesi anlaşılır. Doğal peyzajı ve onun strüktürünü oluşturan tüm kaynaklar — su, toprak, hava, bitki ve fauna — insanlar tarafından başlangıçtan beri sürekli olarak kullanılmakta ve biçimlendirilmektedir. Böylece bu süreç içerisinde iki önemli sosyo - ekonomik aşama üzerinde birleşmektedir :

1. Tarih öncesi dönemdeki göçebelikten, toprakta yerleşme uygarlığına geçiş;

2. Endüstri uygarlığına geçiş.

Her iki dönemde de doğal kaynaklardan çeşitli biçimde ve geniş ölçüde yararlanılmıştır. Her ne kadar birinci dönem, çok uzun (yaklaşık 5000 yıl) bir süre devam etmesine karşın bu yararlanma ancak 1,5 yüzyıllık bir geçmişe sahip ikinci dönemdeki kadar yoğun olmamıştır. Bugünün insanı, eskiye oranla nicelik (nüfus artışı) ve nitelik (teknolojik gelişmeler) bakımından daha güçlü olup doğadan daha çok değişik ölçüde yararlanma olanağına sahiptir. Böylece zaten sınırlı olan doğal kaynakların tükenmesi ve tahribi ile peyzaj strüktürünün özellikle olumsuz yönde değişmesi daha hızlı ve daha da hızlanmaktadır. Bu nedenle çağımızın başlıca sorunu ya mevcut kaynaklardan mümkün olduğu kadar uzun süre optimum bir biçimde yararlanılması için çareler aramak veya diğer gezegenlerde yeni bir yaşama mekânı bulmaktır.

İnsanların gezegenlere göç etmesi henüz sözkonusu olmadığına göre bugün üzerinde durulması gereken başlıca husus, mevcut yeryüzü

kaynaklarının korunması ve bakımı ile bunlardan mümkün olduğu kadar uzun süre yararlanabilmek için gerekli önlemlerin araştırılması ve uygulanması olmaktadır. Ayrıca gezegenlerde yaşam koşullarının var olduğu da kesin olarak bilinmemektedir. Bu durumu karşısında daha önce toplumun yalnız belirli bir kesimine yalnız estetik bir görünüm sağlama amacını güden ve güzel sanatların plastik grubunda mütalaa edilen peyzaj mimarisi çalışmalarının amacı ve kapsamında da 20 - 25 yıl içerisinde önemli gelişmeler olmuştur. Böylece peyzaj mimarisi çalışmaları, bugünkü insan toplumunun isteklerini mevcut doğal ve kültürel gizilgüç (potansiyel) ile en iyi bir biçimde ve mümkün olduğu kadar uzun süre karşılamak için tüm olanakları aramaya yönelik araştırma ve mekân düzenleme çalışmaları çerçevesinde tatbiki bilimlerin bir bölümü olarak nitelendirilmektedir (MADING 1950, BAUER 1962 v.d.). Öte yandan bu çalışmalar mekân ve çalışma sistemi bakımından genellikle kent ve kırsal peyzaj mimarisi ile doğayı koruma olmak üzere 3 ana bölüme ayrılmaktadır. Bununla beraber uygulamalarda kırsal peyzaj mimarisi ile doğayı koruma çalışmaları bir disiplin altında toplanmaktadır.

Bunlardan kırsal peyzaj mimarisi ve doğayı koruma, ekolojik planlama çalışmalarıyla birlikte kırsal alanlarda peyzajın korunması, bakımı, geliştirilmesi ve yeniden düzenlenmesine ilişkin önlemleri planlar, projelendirir ve uygular. Buna göre bu çalışmaları planlama, uygulama ve bakım olmak üzere 3 ayrı evrede toplamak yerinde olur.

2. Kırsal Peyzaj Planlama Çalışmaları

2.1. Çalışma Yöntemi ve Evreleri

Kırsal peyzaj planlama çalışmalarının amaç ve kapsam bakımından

- 1) Diğer planlama çalışmalarının temelini oluşturmak;
- 2) Kırsal alanlarda peyzajın korunması, bakımı, geliştirilmesi ve yeniden düzenlenmesiyle ilgili önlemleri araştırarak planlamak ve projelendirmek olmak üzere 2 ayrı görevi vardır. Diğer bir deyimle ekolojik planlama ve peyzaj düzenleme proje çalışmalarıdır.

Bunlardan birincisi yani ekolojik planlama çalışmaları, kent ve bölgesel planlama çalışmaları ile diğer karayolu, rekreasyon, turizm, kültürteknik - sulama, tarım ve orman planlamalarına diğer sosyo - ekonomik verilerle birlikte ışık tutar. Peyzaj düzenleme plan ve projeleri ise

mevcut sosyo - ekonomik ve politik durum ile ekolojik ve kültürel kaynaklara göre peyzajın geliştirilmesi için alınması gereken önemlere ilişkindir.

Genel olarak peyzaj mimarisi çalışmaları bilimsel çalışma olarak nitelendirildiğine göre onun birinci evresini oluşturan planlama çalışmalarında araştırma veya çalışma materyali peyzajın strüktürü veya planlama alanıdır. Yöntemi oluşturan ilkeleri ise :

1) Materyalin tanımı ve durum analizi

2) Tanılama

3) Değerlendirme

4) Sonuçlandırma veya öneriler olmak üzere 4 ayrı bölümde toplamak mümkündür. Bunlardan materyalin tanımı ve durum analizi, planlama alanının sınırlanması ile peyzajı ve onun strüktürünün oluşmasında rolü olan doğal ve antropojenik etmenlerin peyzaj ve strüktürü ile birbirlerine olan etkilerinin nitelik ve nicelik olarak ayrı ayrı saptanmasıdır. Tanılama (teşhis, diyagnoz) ise planlama alanın doğal ve kültürel gizliğünün ortaya konmasıdır. Değerlendirmeden de, planlama alanın ve ekolojik bakımdan birbirinden farklı bütün bölümlerinin sosyo - ekonomik ve politik isteklere göre kullanma seçeneklerinin analizi ve bunlardan en uygun olanın saptanması anlaşılmaktadır. Sonuçlandırma veya öneriler ise planlama alanında doğal dengenin korunması ile peyzajın veya strüktürün korunması, bakımı ve geliştirilmesine ilişkin peyzaj problemlerinin çözümünün açıklanması olmaktadır.

Öte yandan BUCHWALD (1964, 1966, 1969)'ın Hannover Teknik Üniversitesi Kırsal Peyzaj Mimarisi Enstitüsü'nde diğer öğretim üyeleri, asistan ve öğrencilerle birlikte bu ilkelere göre ortaya koyduğu ve halen Avrupa'nın birçok ülkelerinde uygulanmakta olan kırsal peyzaj planlama yöntemi 4 ayrı evrede irdelenmektedir.

1) Peyzaj analizi ve tanılması

2) Doğal gizliğüce göre arazi kullanma modelinin hazırlanması

3) Ekolojik planın diğer planlarla koordinasyonu

4) Kırsal kesimlerde peyzaj düzenlemesine ilişkin plan ve projelerin hazırlanması

2.1.1. Peyzaj Analizi ve Tanılaması

Çalışmaların bu evresinde şimdiye kadar çeşitli amaçlar için yapılan çalışmalar inceledikten sonra analizde yapılacak gözlem ve deneysel araştırmalara dayanarak peyzajın bugünkü doğal ve kültürel gizilgücü ortaya konur. Bunun için planlama alanında şu çalışmalar gereklidir:

- 1) Bugünkü arazi kullanma durumunun saptanması
- 2) Halihazır peyzaj zararlarının saptanması
- 3) Doğal peyzaj faktörlerinin saptanması
- 4) Doğal ekolojik bölümlenimin yapılması

1. Arazi kullanma durumunun saptanması

Bugünkü arazi kullanma durumu, halihazırda planlama alanındaki aktivitelerdir. Diğer deyimle planlama sırasında peyzaj strüktürünün hangi şekillerde kullanıldığıdır. Genel olarak görünüm, kullanım ve peyzaj strüktürüne yaptığı etkinin şekli bakımından birbirinden farklı şu arazi kullanım şekilleri üzerinde durulur.

a. Tarım alanları

- Endüstri bitkileri kültürü
- Hububat kültürü
- Sebzelikler
- Meyvelikler
- Çayır - mer'a

b. Ormanlar (Kızıl çam ormanı, kayın ormanı gibi muhtelif orman tipleri)

c. Doğayı koruma bölgeleri ile doğal ve kültürel anıtlar

d. Rekreatyonel alanlar

e. Konutsal yerleşme alanları

f. Endüstriyel yerleşme alanları

g. Yollar (kara ve demiryolu)

h. Taş, kum ve maden ocakları

i. Çöp ve artık yığıma bölgeleri

k. Askeri bölgeler

l. Enerji iletim ve haberleşme hatlarının geçtiği yerler.

2. Halihazır peyzaj zararlılarının saptanması

Doğal afetler ve çeşitli kullanımlardan dolayı peyzaj strüktüründe ve diğer kullanımlar üzerinde görülen olumsuz yöndeki gelişmeler olmaktadır. İleride bunlara karşı alınması gereken önlemleri saptarken bunların etkinlik dereceleri ile belirtilmesi gereklidir. Ayrıca yeni öne-rilecek kullanımlardan dolayı ekosistemde ortaya çıkacak olumsuz ge-lişmelerin belirlenmesinde bu çalışmalar, karşılaştırma olanağı sundu-ğundan daha da önem kazanmaktadır. Bu meyanda şu zararlılar üze-rinde durulur.

- a. Su ve rüzgâr erezyonu
- b. Kirlenme veya biyolojik, fiziksel ve kimyasal bozulmalar (hava, su, toprak, bitki ve fauna)
- c. Kazı - dolgu, yoğun otlatma ve tarla açmalar sonucu ortaya çıkan çıplak alanlar
- d. Endüstriyel yerleşmeler ve karayolu gibi kullanımlardan do-layı meydana gelen gürültü
- e. Su baskınları, taban suyu seviyesinin yükselme ve düşmesi gibi hidrolojik zararlılar
- f. Diğer mikroklimatik etmenlerden ileri gelen zararlanmalar

3. Doğal peyzaj faktörlerinin saptanması

Doğal peyzaj faktörleri, peyzaj ve strüktürünün oluşumunda birin-ci derecede önem taşır. Her doğal peyzaj faktörünün peyzaj veya onun strüktürü ile diğer bir faktöre olan etkisi, çeşitli ekotoplarda (ekolojik mekân birimi) birbirinden farklıdır. Bu nedenle her doğal peyzaj fak-törünün peyzaj ve strüktürü ile diğer peyzaj faktörlerine olan etkileri-nin nitelik ve nicelik olarak saptanması, ileride arazi kullanma modeli-nin saptanmasında ve peyzaj veya strüktürünün gelişmesinde kesin bir karara varabilmede üzerinde önemle durulması gereken bir çalışmadır. Bu itibarla arazi gözlemleri ve deneysel araştırmalar gayet özenle ya-pılmalıdır. Bu meyanda bu çalışmalarını şu şekilde sıralamak mümkün-dür.

a. *Yükseklik kademeleri* : Planlama alanının özelliğine ve plan-lamanın amacına göre planlama alanı çeşitli yükseklik kademelerine ay-rılır. Şayet ayrıntılı bilgiye gerek görülüyorsa ve planlama alanında yükseklik değişimleri çok önemli rol oynamadığı hallerde (örneğin kon-

tinental iklim bölgesinde) kademe aralıkları geniş tutulur. Genellikle kıyı kesimlerinde ve geçiş bölgelerinde bu aralıklar daha dar olup bölgesel planlama çalışmaları için hazırlanan peyzaj planlama çalışmaları için hazırlanan peyzaj planlarında 0 - 100, 100 - 200, 200 - 400, 400 - 600, 600 - 800, 800 - 1000, 1000 - 1500, 1500 - 2000, 2000 - 2500, 2500 - 3000 ve 3000 m'den yüksek bölgeler olarak sınırlanır.

b. *Bakı* : Bakı'da yükseklik kademelerinde olduğu gibi çeşitli kategorilere ayrılır

0. Su yüzeyi	5. Doğu
1. Düz arazi	6. Batı
2. Kuzey	7. Güney - doğu
3. Kuzeydoğu	8. Güney batı
4. Kuzeybatı	9. Güney

c. *Eğim durumu* : Arazinin eğimi yüzde ve derece olarak ifade edilir. Yüzde olarak ifade edildiğinde şu kategorilere ayrılır :

0. Su yüzeyi	5. % 15 - 20
1. % 0 - 3	6. % 20 - 25
2. % 3 - 6	7. % 25 - 30
3. % 6 - 10	8. % 30
4. % 10 - 15	

Derece olarak ifadelendirmede ise yaklaşık olarak bunların derece karşılığı verilir.

d. *Jeo - morfolojik durum* : Arazinin jeolojik yapısı, planlama alanında yayılmış bulunan formasyonlarla ifade edilir. Morfolojik yapı ise arazinin yüzey şeklidir. Bundan başka planlamanın amacı bakımından jeomorfolojik özellikleri saptamaktadır.

e. *Toprak durumu* : Planlama alanının toprak durumu, özellikle tarım kültürü ve ormancılık bakımından üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan biridir. Bu itibarla toprağın tipi ve cinsinden ayrı olarak toprağın reaksiyonu, tuzluluk durumu, derinliği, horizon yapısı ve nemi de saptanır.

f. *Hidrolojik durum* : Burada hidrolojik durumdan planlama alanındaki su yüzeyleri ile yeraltı sularının nicelik ve nitelikleri anlaşılacaktır. Bu meyanda su yüzeyleri, planlama alanında şu kategorilere ayrılır :

0. Karasal	4. Baraj
1. Dere	5. Göl
2. Çay	6. Nehir
3. Gölet	7. Deniz

Öte yandan planlama alanında taban suyu seviyesi, yüzeysel, 30, 60, 90, 120, 150, ve 150 cm'den daha derin olmak üzere çeşitli katagoriler halinde ifade edilir.

g. *Doğal bitki örtüsü* : Bitki örtüsü üzerinde yapılan çalışmalarda planlama alanında doğal olarak yetişen bütün bitki tür ve topluluklarının nicelik ve niteliksel özelliklerinden ayrı olarak mevcut doğal bitki örtüsünün rejenerasyon gizilgücü de saptanır. Ayrıca planlama alanını doğal ekolojik bölümlere ayırmada doğal bitki örtüsünün rejenerasyon gizilgüğü haritaları kullanılır. Öte yandan bu saptamalar arasında planlama alanında korunmaması gereken bitki tür ve toplulukları da yer alır.

h. *Fauna*. Doğal bitki örtüsü ile ilgili saptamalarda olduğu gibi planlama alanında bulunan hayvan tür ve topluluklarının nicelik ve nitelik durumları ile korunması gerekenler yer alır.

4. Doğal ekolojik bölümlenme.

Bunun için peyzajın oluşumunda önemli rolü olan doğal peyzaj faktörlerine ait haritalar üst üste konur. Böylece planlama alanında bu faktörlere göre nicelik ve nitelik bakımından aynı özellikteki mekânlar ortaya çıkar. Bu mekânlar numaralama, işaretleme, boyama veya taramak suretiyle birbirinden ayrılır ve bu sembollere ait özellikler ise bir sınıflamaya tabi tutulmuş halde tablolarla açıklanır.

Doğal ekolojik mekân bölümlenmesinde esas alınacak kriterler plan ölçeği ve planlamanın amacına göre değişmektedir. Bölge veya ülke çapında çok küçük (1/200 000, 1/500 000) ölçekli haritalarla yapılan çalışmalarda yükseklik kademeleri, iklim elemanları, jeolojik formasyonlar toprak tipi ve genel olarak doğal bitki örtüsünün rejenerasyon gizilgücüne ait haritalardan yararlanır. Öte yandan büyük (1/25 000, 1/10 000, 1/5 000) ölçekli haritalarla çalışıldığında doğal bitki örtüsünün rejenerasyon gizilgücü, toprak cinsi, toprak nemi, toprak derinliği, taban suyu niteliği, taban suyu seviyesi, bakı ve eğim durumunu gösteren haritalar kullanılır.

Böylece bu çalışmalar sonunda planlama alanının doğal ekolojik durumu tüm ayrıntılarıyla kolayca anlaşılır bir şekilde ortaya çıkmış olur. Buna planlama alanının doğal gizilgücü de denilmektedir.

2.1.2. Doğal Gizilgüce Göre Arazi Kullanma Modeli

Birinci Evrede doğal faktörlere göre elde edilen her ekotop için ekolojik bakımdan uygun olan çeşitli arazi kullanma olanakları saptanır. Bununla beraber her seçeneğin uygulanması halinde peyzaj ve strüktüründeki gelişmeler ile bunlar için alınması gereken peyzaj mimarisi önlemleri belirlenir. Öte yandan bu ekotoplarda geliştirme önlemleri alındığı halde arazinin kullanma olanaklarının saptanması da bu çalışmalar arasında yer alır.

Bu evreye kadar yapılan çalışmalar ekolojik planlama olup elde edilen plan ise ekolojik plandır. Çünkü bu evrede yapılan tüm değerlendirmede yalnız planlama alanının doğal ekolojik gizilgücü ve ekosistemin korunması söz konusudur. Her ne kadar yapılan değerlendirmeler sırasında biyolojik verimlilik önemli derecede rol oynamakla beraber sosyo - ekonomik ve politik istekler dikkate alınmamaktadır.

2.1.3. Ekolojik Planın Diğer Planlarla Koordinasyonu

Bu evrede ekolojik planda önerilen arazi kullanma modelinin bölgesel, kent, karayolu, turizm v.s planlama çalışmalarında elde edilen sosyo - ekonomik ve politik duruma uygunluğu araştırılarak bu konudaki uzman veya yetkililerle birlikte arazi kullanma modeli yenilenir. Bu planda da tüm seçeneklerle birlikte ekolojik ve ekonomik bakımdan en uygun olanı belirtilir ve buna göre nihaî bir model hazırlanır.

Ayrıca bu modelin uygulanması halinde alınması gereken peyzaj mimarisi önlemleri her ekotop veya planlama alanının bütün bölümleri için ayrı ayrı belirtilir. Peyzajın korunması geliştirilmesi ve bakımı ile mevcut kaynaklardan doğal dengeyi bozmadan uzun süre en iyi bir biçimde yararlanmaya ilişkin bu önlemler genellikle :

1. Denüstasyon ve deflasyona karşı koruyucu rüzgâr şeritlerinin tesisi
2. Çevre bozulmalarına ve gürültüye karşı perdeleme ağaçlandırmaları
3. Tahrip görmüş ve ileride önerilen kullanımlarla tahrip görece alanların yeniden onarımı
4. Kıyı aşınmaları ve su baskınlarına karşı alınacak biyolojik önlemler

5. Sınır ağaçlandırmaları
6. Orman dışı grup ağaçlandırmaları
7. Karayolu peyzajının düzenlenmesine ilişkin peyzaj çalışmaları
8. Milli park ve doğayı koruma bölgelerinin korunması ve geliştirilmesine ilişkin önlemler
9. Rekreatiyonel alanların geliştirilmesine ilişkin önlemler

Öte yandan planlama çalışmalarının bu evresinde bunlardan başka öncelikle alınması gereken önlemler de ayrıca belirtilir.

2.1.4. Kırsal Kesimlerde Peyzajın Düzenlenmesine İlişkin Plan ve Projeler

Buna proje çalışmaları da denilir. Nitekim bu evrede nihaî arazi kullanma modelinin hazırlanmasında önerilen önlemlere ait projeler ile bunların uygulama olanakları araştırılarak uygulama şekli ve zamanına ilişkin program yapılır.

2.2. Harita ve Plan Ölçekleri

Kırsal peyzaj planlama çalışmaları, her evrede yazılı açıklamalardan başka harita ve plan çizimlerini gerektirir. Kuşkusuz bu çalışmalarda gerekli plan ve harita ölçekleri ifade bakımından önemli rol oynamaktadır. Bu itibarla planlamanın şekli ve planlama alanının özelliğine göre değişik ölçekli harita ve plan ölçekleri kullanılır. Genellikle ekolojik planlama çalışmalarında arazi gözlemleri ve bu gözlemlerin değerlendirilmesi 1/25 000 ölçekli haritalardan yararlanır. Planlama alanında küçük bir alan içerisinde ekolojik bakımdan çok sayıda değişimler söz konusu olduğunda 1/10 000 ve 1/5 000 ölçekli haritalar seçilir. Aynı ölçekler arazi kullanım modellerinde de kullanılır. Kırsal peyzaj mimarisi ile ilgili önlemlere ait plan ve proje çalışmalarında ise bu ölçek büyür. Bunlardan avan projeleri 1/2000, 1/1000, 1/500, 1/200, 1/100 ve detay projeleri 1/50, 1/20 ve 1/10 ölçeklidir.

Öte yandan grup peyzaj planları ise ekolojik planlardan küçültülerek elde edilir. Bunların ölçekleri planlamanın amacına göre 1/50 000, 1/100 000, 1/200 000 ve daha küçük olabilir.

2.3. Yöntemle İlgili Gelişmeler

Yöntem üzerinde çok sayıda tartışma ve önerilere ilişkin yayınlar bulunmakla beraber yöntemin temel ilkelerinde herhangi bir önemli anlaşmazlık söz konusu değildir. Örneğin BUCHWALD (1964, 1966, 1969) bu çalışmalarını 4 evrede sınıflarken LANGER (1969) ve BROUWER (1975) 3 evrede toplamaktadır. Her 3 araştırmacıya göre bu çalışmaların amaç ve kapsamı ile dayandığı temel ilkeler aynıdır. Bununla beraber bu çalışmalarda peyzajın oluşumunu etkileyen faktörlerin analizinde ve arazi kullanma modelinin hazırlanmasında bilgi sayarlardan yararlanılması en önemli gelişmedir. Bilgi sayarlara yapılan değerlendirmeler çok süratli olmakla beraber alınan sonuçların daha da güvenli olduğu saptanmıştır.

Genel olarak planlama çalışmalarında bilgi sayarlardan yararlanma çok yenidir. KOEPELL (1973)'e göre buna Amerika Birleşik Devletleri'nde 1963 yılında; kırsal peyzaj planlama çalışmalarında ise yine Amerika Birleşik Devletleri'nde Harvard Üniversitesi Peyzaj Mimarisi Departmanı profesörlerinden STEINITZ ve SINTON tarafından 1960 yılında başlanmıştır. Ayrıca KOEPELL (1973), ilk uygulamanın STEINITZ tarafından 1972 yılında yayınlandığını bildirmektedir. Öte yandan vejetasyon araştırmalarında bilgi sayarlardan yararlanılmasına ilişkin çok sayıda araştırmalara ait tebliğler, 1969 yılında Federal Almanya'nın Rinteln kentinde düzenlenen «Bitki Sosyolojisi Simpozyumu'nda verilmiştir. Hollanda'da da BROUWER (1975), bilgi sayarlar yardımıyla Veluwe bölgesinde yapmış olduğu planlama çalışmasında iyi sonuçlar aldığını bildirmektedir.

Her ne kadar bilgi sayarlardan daha süratli ve güvenli sonuçlar alınmakla beraber bu amaçlar için bilgi sayarların temini ve kullanılan materyal bakımından daha masraflı olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle insan gücüne çok az bir ücretin ödendiği ülkemizde bunun uygun olup olmayacağı bir tartışma konusu olabilir.

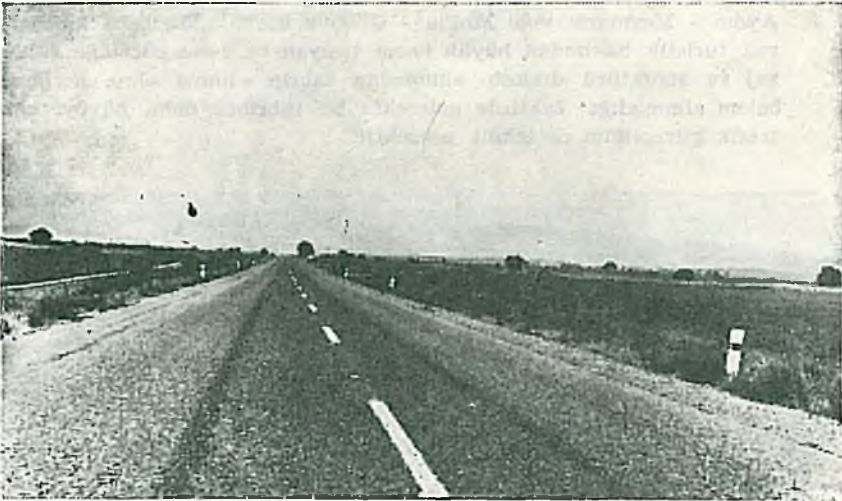
Şimdiye kadar yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı gibi kırsal peyzaj planlama çalışmalarını, gerçekte mekân düzenlemesini konu edinen tatbiki bilimlerin bir dalı olarak nitelendirmek mümkündür. Fakat ekolojik planlama ve onunla ilgili temel (jeolojik, toprak, iklim, vejetasyon v.s) araştırmalar tamamıyla tabii bilimlerin kapsamındadır. Öte yandan proje çalışmaları ise güzel sanatların plastik grubu ve sosyo-psikoloji ile yakından ilgilidir. Her ne kadar bu çalışmalar bir tatbiki bilim (BAUER 1962), tabii bilim (BUCHWALD 1969) ve daha önceleri

plastik sanat olarak nitelendirilemekle beraber bunlar ya ayrı ayrı birer meslek olarak ayrılmalı veya temelini bu bu bilimlerin oluşturduğu bir bilim prensibi içerisinde mütalaa edilmelidir. Bugün sözkonusu uğraşlar ayrı ayrı birer bilim dalı olduğuna göre kırsal peyzaj mimarisi veya peyzaj mimarisi çalışmalarını, bu bilimler arasında koordinasyonu üstlenen bir bilim disiplini olarak nitelendirmek yerinde olur.

3. Kırsal Peyzaj Planlama Çalışmalarının Ülkemiz Yönünden Önemi

3.1. Ülkemizde Peyzaj Sorunları

Tarih boyunca çok sayıda ulusları barındıran ülkemiz, vaktiye doğal kaynaklarca özellikle orman varlığı bakımından oldukça zengin olduğu söylenmektedir. Nitekim 1402 yılında Yıldırım Beyazıt'e karşı Ankara savaşında Timur'un fillerini Çubuk Ovasında orman içine sakladığı tarih literatüründe yer almaktadır. Oysa bugün bu kesim tamamen ağaçsız olup ülkemiz ise ormanca fakir ülkeler arasında yer almaktadır. Ayrıca ülkemizin önemli büyük bölümü iklim, özellikle yağışın mevsimlere dağılışı bakımından tarım ve ormancılık için elverişsizdir. Doğal bitki örtüsü çeşitli nedenlerle tahrip edildikten sonra kendini kolay kolay yenileyememektedir.

Şekil 1. İzmir - Çanakkale yolu Altınova - Ayvalık kesimi. Yolun ovayı doğrudan doğruya ikiye bölmesi trafik tekniği bakımından sakıncalı olduğu gibi Federal Almanya'da ekspres yollarında karayolu trafiğinin tarım alanlarına olan olumsuz etkisinin ortalama olarak yoldan itibaren 800 m. olduğu saptanmıştır.

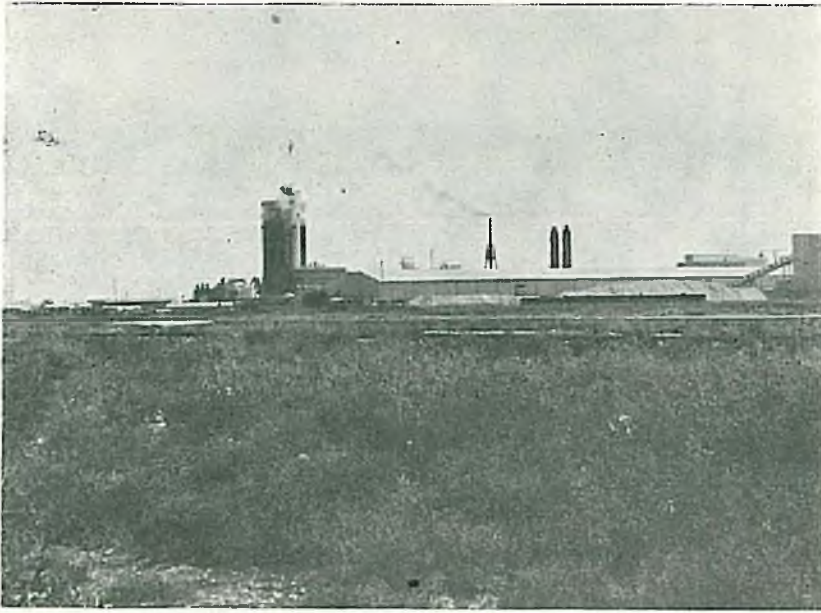
Tarih boyunca plansız ve bilgisizce süregelen bu tüketim ve bozulma, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana önemli ölçüde artan nüfus ve gelişmiş ülkelerden yansıyan teknolojik gelişmelerle daha da hızlanmıştır. Örneğin özellikle verimli tarım alanlarına yayılan ve gün geçtikçe sayıları artan karayolu ağı (Şekil 1 - 3), yeni konutsal yerleşme alanları, fabrikalar (Şekil 4), hava alanları v.s bu devrin ülkemizde peyzaj strüktürünü bozan önemli gelişmeleridir.

Şekil 2. Aydın - Marmaris yolu Muğla - Gökova kesimi. Manzara koridoru olarak turistik bakımdan büyük önem taşıyan ve eşsiz güzelliğe sahip peyzaj ve strüktürü dikkate alınmadan tahrip edilmiş olup, herhangi bir önlem alınmadığı takdirde gelecekte bu tahribat daha büyüyeceği gibi trafik güvenliğini de tehdit edecektir.

Şekil 3. İzmir Bursa yolu Kapaklı köyü (Akhisar). Karayolu, trafliği ile bundan dolayı meydana gelen gürültü, zehirli gaz ve tozlar yerleşme alanını tehdit etmektedir.

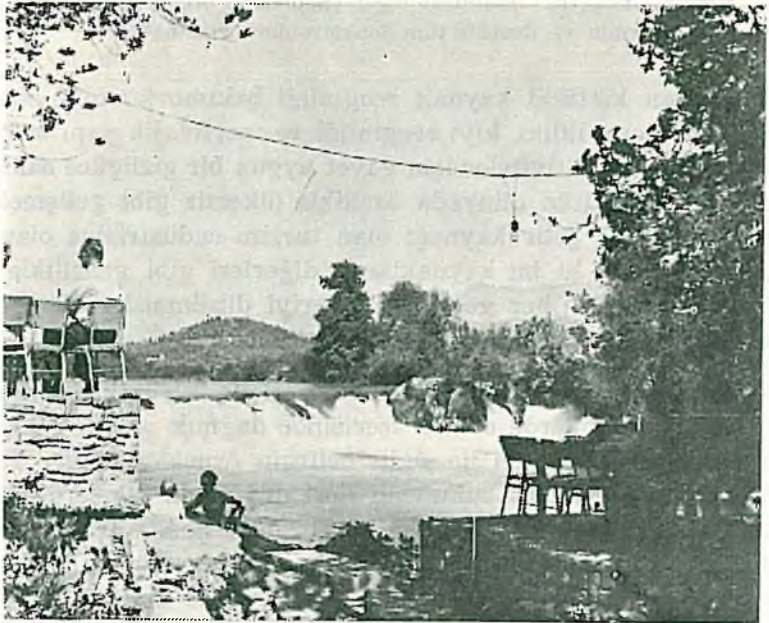
Resim 4. Mersin Rafinerisi. çevredeki diğer endüstriyel kuruluşlarla birlikte birinci sınıf arazinin ve denizin tüm fonksiyonunu yitirmektedir.

Öte yandan kültürel kaynak zenginliği bakımından dünyada ön sıradada gelen ülkemiz; iklim, kıyı zenginliği ve morfolojik yapı bakımından bütün rekreasyonel aktiviteler için gayet uygun bir gizilgüce sahiptir. Bu durum ise bugün bütün dünyada özellikle ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerin en önemli gelir kaynağı olan turizm endüstrisine olanak sağlamaktadır. Ne var ki bu kaynaklarda diğerleri gibi genellikle iyi değerlendirilmemekte ve her geçen gün ileriye düşünmeden bilinçsizce hiç yere bozulmakta ve yok edilmektedir (Şekil 5 - 7).

Bunlar dışında İzmir ve İzmit Körfezleri ile büyük kentlerdeki hava kirliliği, dağlık kesimlerde orman içerisinde dağınık olarak rekreasyonel yerleşmeler çevre sorunları ile ilgili belirgin örneklerdendir. Yalnız bu sorunlar, sosyo - ekonomik bakımdan ileri düzeydeki ülkelere oranla oldukça önemsiz sayılır. Nitekim bu sorunlar henüz herkesçe bilinmemektedir. Örneğin halen konutsal yerleşme alanlarının karayolunu izlemesi bunu kanıtlayabilir. Büyük kentlerin (yalnız Ankara güncel) kirlenmesi ise açık alanların az oluşu ve kış aylarında ısınmak amacıyla

Şekil 5. Eşsiz tarihi ve doğal değere sahip Pamukkale. Travertenleri ikiye bölen karayolunu ve travertenler üzerindeki otelleri peyzaja sorumsuzca yapmış bir müdahale olarak nitelendirmek yerinde olur.

Şekil 6. Doğa harikalarından Manavgat şelalesi : çevrenin doğal gelişmesine aykırı düzenlenmesi ve yoğun rekreasyonel aktivitelerinden dolayı eski değerinin önemli bir bölümü yitirilmiştir.

Şekil 7. Aynı şekilde kıyılarda: hemen kıyıda şerit halinde sık ve bazan da çok katlı binalar hem çirkin bir görünüm yarattığı gibi bu tip yerleşmeler ancak toplumun belirli bir kesiminin rekreasyonel gereksinmesini karşılayabilmektedir. Ayrıca kıyından geçen karayolu rekreasyon için gayet sakıncalı bir elemandır. Kuştur tatil köyü — Kuşadası.

yakıtın kullanılmasından ileri gelmektedir. İzmir körfezindeki kirlenme, Ankara'da olduğu gibi daha çok kanalizasyon artıklarından ileri gelmektedir. Bu itibarla ülkemizde henüz nükleer enerji üretim merkezleri kurulmamış, tarımsal üretimde zirai ilaçların ve suni gübrenin kullanılması bütün yurt yüzeyine yayılmamıştır. Ayrıca fabrika ve motorlu araç sayısı ile km^2 'ye düşen nüfus miktarı da sözü edilen ülkelere nazaran daha azdır. Böylece hastalık başlangıç safhasında olduğu için tedavisi de mümkün ve daha kolaydır. Şuhalde kırsal peyzaj planlama çalışmaları ve bunun uygulanması ülkemiz için ayrı bir önem taşımaktadır ve bu çalışmalara derhal başlamak gerekir.

3.2. Araştırma ve Çalışmalar

Ülkemizde kırsal peyzaj plânlama konusunda birkaç çalışma bulunmakla beraber bunlar ancak araştırma mahiyetindedir. Bu konuda ilk çalışma AKDOĞAN 1967)* tarafından Ankara - İstanbul karayolu güzergâhının peyzaj problemleri ve düzenlenmesine ilişkin olup bu yöntem de ilk defa EISERT (1970) tarafından Menemen Çevresinde öğrenci seminer çalışmasında uygulanmıştır. Bunlardan başka KOÇ (1971) Seferhisar Kuşadası kıyı şeridinde ve KÖSEOĞLU (1974, 75) Ege bölgesinde önemli karayolu güzergâhlarında yapmış oldukları araştırmalarda bu yöntemi uygulamışlardır. Yalnız bu çalışmaların hiçbirinde de bilgi sayarlardan yararlanılmamıştır. Bunun dışında Üniversitelerimizin muhtelif fakültelerinde toprak, jeoloji, meteoroloji, ekoloji, bitki örtüsü ile ilgili araştırmalar sürdürülmektedir.

Bununla beraber Köy İşleri, Enerji ve Tabii Kaynaklar, İmar ve İskân, Turizm ve Tanıtma, Gıda - Tarım ve Hayvancılık, Orman Bakanlıklarında kırsal peyzaj planlamasında değerlendirilecek muhtelif amaçlar için iklim, jeoloji, toprak, vejetasyon, kadastro, toprak muhafazası, yol ağaçlaması çalışmaları ile doğayı koruma, Milli Park, turizm ve bölgesel planlamaları yapılmaktadır. Ne var ki yapılmış ve yapılmakta olan bu çalışmalar, peyzaj ve kırsal peyzaj planlaması için eksik olduğu gibi aynı çalışma aynı veya başka bir amaçla birkaç ayrı kurum tarafından yapılmaktadır. Topraksu ve Devlet Su Genel Müdürlüğü ile Orman Bakanlığı tarafından yapılmakta olan arazi tasnif haritaları buna ait örneklerdendir. Öte yandan ülkemizde bitki sosyolojisi ve peyzaj ekolojisinin disiplinli öğrenimi henüz yapılamamaktadır. Oysa bu çalışmalar, Orman ve tarımsal kullanım formlarının saptanmasında, tahrip gören alanların onarımında ve peyzajın yeniden düzenlenmesinde başlıca rolü oynamaktadır.

Bazı önemlere ait uygulamalarda amaca uygun örnekler (Şekil 8, 9) bulunmakla beraber uyumsuz, sakıncalı ve yetersiz olanları da vardır (Şekil 5, 10, 11).

* 1965 yılında tamamlanan bu araştırmaya ait ilk proje ancak PAMAY (1973) tarafından yapılmış, uygulanması ise 1975 yılında karayolu mühendisleri tarafından yapılmaktadır.

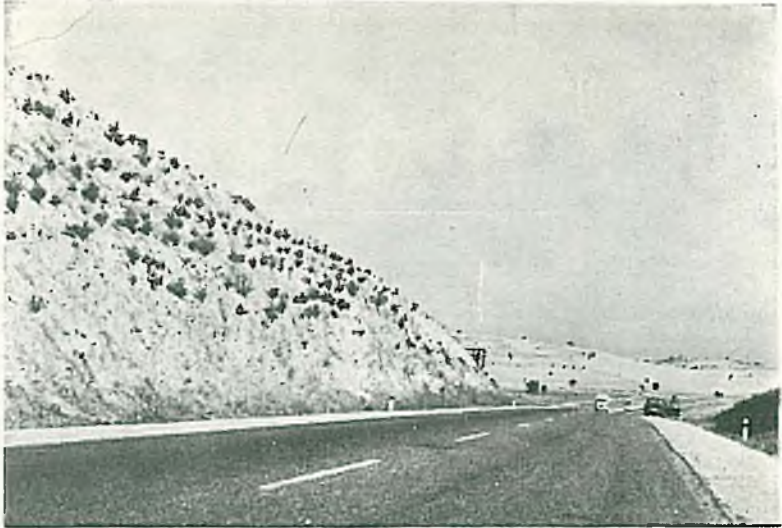
Şekil 8. Milas kabristanı, uygun bitki seçimiyle uzaktan fark edildiği gibi, çevre ağaçlamasıyla da yoldan tamamen ayrılmıştır.

Şekil 9. Step bölgeleri için en uygun bitki materyali olarak iğde (*Elaeagnus*), gevherin stabilizasyonunda, sınır ve koruyucu rüzgâr şeridinin tesisinde kullanılmakta, ayrıca bu bitki elemanı ile Orta Anadolu'da kıyı aşınmalarına karşı gayet olumlu sonuçlar alınmaktadır — Ulukışla.

Şekil 10. Yola çok yakın bulunan *Eucalyptus* ağaçları, kalın gövdeleriyle trafik kazalarının yeğİnliğini artıran elemanlardır — Balçova (KÖSEOĞLU 1975).

Şekil 11. *Pinus brutia* eğimi 1/2'den daha az olan kesimlerde gelişme göstermekle beraber tek başına erozyonu ne denli önleyebilir? — Denizli (KÖSEOĞLU 1975).

4. Sonuç

Bu açıklamalara göre ülkemizde kırsal peyzaj planlama çalışmalarına derhal başlanılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bunun için bu yöntemin uygulanması ile birlikte şu hususların üzerinde durulması yerinde olur :

1) Kırsal peyzaj planlama çalışmaları, her devrede birbirinden farklı bilimsel araştırmalara dayanmaktadır. Bundan dolayı bu çalışmalar için çeşitli meslek dallarında uzmanlardan (örneğin: meteoroloji, bitki sosyolojisi, ekoloji, orman, tarım, toprak, kent ve bölgesel planlama gibi) oluşan bir örgütün kurulması

2) Üniversitelerimizde diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi bitki sosyolojisi ve peyzaj ekolojisine dayalı peyzaj mimarisi eğitim ve öğretim sisteminin geliştirilmesi

3) Planlama tekniği bakımından mevcut çalışmaların ekolojik ve kırsal peyzaj çalışmalarının ilkelerine uygun olarak geliştirilmesi ve bunlardan başka bitki sosyolojisi, biyolojik verimlilik etüdüleri ile birlikte deneysel ekolojik araştırmaların yapılması

4) Planlama çalışmalarının yapılması ve uygulanması ile ilgili yasaların çıkarılması

LİTERATÜR

- 1) Akdoğan, G. 1967 : Ankara - İstanbul Karayolu Güzergâhının Peyzaj Özelliklerinin Etüdü ile Peyzaj Planlaması Yönünden Ele alınması Gereken Problemler. Karayolları Genel Md. Yayın No.: 158, Ankara.
- 1) Bauer, F. W. : Waldbau als Wissenschaft, Bd. 1, München - Basel - Wien.
- 3) Brouwer, J. 1975 : Eine neue Methode der Landschaftsplanung aus den Niederlanden. Natur und Landschaft, 50 jg., H. 1, s. 12 - 18, Stuttgart.
- 4) Buchwald, K. 1964 : Der Landschaftsplan als Planungsmittel des Landschaftspflegers. Bericht u. Arbeits- u. Informationstaugung, Hannover.
- 5) Buchwald, K. 1966 : Landespflege. Handwörterbuch f. Raumforschung u. Raumordnung. Hannover.

- 6) Buchwald, K. 1969 : Landschaftsplanung und Ausführung landschaftspflegerischer Massnahmen. In Handbuch für Landschaftspflege und Naturschutz. München - Bassel - Wien.
- 7) Eisert, R. 1970 : Landschaftsplan von Kreis Menemen Oberseminerarbeit, Institut für Landschaftspflege u. Naturschutz. T. U. Hannover.
- 8) Koc, N. 1971 : Doğanbey Burnu (Seferihisar) Dıpburun (Kuşadası) Sahil şeridi ve Yakın Çevresinin Kırsal Peyzaj Planlaması, A. Ü. Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarisi Bölümü, Ankara Habiltasyon Tezi.
- 9) Koepfel, H. W. 1973 : Daten verarbeitung mit dem GRID — Program für die Landschaftspflege in den USA. Natur u. Landschaft Jrg. 48, H. 2, S. 31 - 38, Stuttgart.
- 10) Köseoğlu, M. 1974 : Ege Bölgesi Önemli Karayolları Peyzajı Üzerinde Temel Araştırmalar. T.E.T.A.K. Araştırma Projesi. E. Ü. Ziraat Fakültesi Bahçe Mimarisi Kürsüsü, İzmir.
- 11) Köseoğlu, M. 1975 : Ege Bölgesinde Sosyo - Ekonomik Bakımdan Önemli Karayollarının Peyzaj Planlaması Üzerine Araştırmalar. E. Ü. Ziraat Fakültesi Bahçe Mimarisi Kürsüsü İzmir. Habiltasyon Tezi.
- 12) Langer, H. 1969 : Methodologische Grundlagen der Landschaftspflege. Natur u. Landschaft Jrg. 44, H. 8, S. 187 - 190, Stuttgart.
- 13) Maeding, E. 1950 : Landesplanung — Landespflege. Raumforschung u. Raumplanung, H. 10, S. 41 - 43.
- 14) Pamay, B. 1973 : İstanbul Çevre Yolu Ortaköy - Halıcıoğlu arası Peyzaj Proje ve Uygulama Esasları Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü, İstanbul.